

УДК [594.1(470.21:285)]

А. А. ФРОЛОВ

Мурманский морской биологический институт КНЦ РАН
ул. Владимирская, 17, Мурманск, 183010, Россия

ОСОБЕННОСТИ БИОЛОГИИ *EUGLESA CURTA* (CLESSIN, 1874) (BIVALVIA, PISIDIOIDEA) В ВОДОЕМАХ МУРМАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Исследованы особенности биологии *Euglesa curta* (Clessin, 1874) в водоемах Мурманской области. Показано, что этот вид предпочитает песчаные и мулисто-песчаные мелководья малых проточных озер. Отмечено, максимальные численность и биомасса моллюсков наблюдаются в первый месяц после схода льда (в мае) при температуре воды 5,5 °С. Репродукция в *E. curta* происходит исключительно в летние месяцы (середина июня - середина августа) при температуре воды выше 13 °С, репродуктивный цикл составляет 40–45 суток.

Ключевые слова: двустворчатые моллюски, биология, *Pisidioidea*, Мурманская обл

Биология двустворчатых моллюсков надсем. *Pisidioidea* до сих пор очень слабо изучена. Начало изучения этой проблемы было положено В. И. Митропольским [3–6] и А. Ф. Алимовым [1, 2]. В последующие годы, в связи с разногласиями различных систематических школ при идентификации моллюсков, поиском новых диагностических признаков с привлечением различных методик, биологии и экологии двустворок надсемейства *Pisidioidea* практически не уделялось внимания. Однако именно жизненные циклы и особенности репродукции моллюсков, наряду с морфометрией раковин, внешней морфологией, внутренним строением, экологией могут служить важными признаками при отнесении их к определенной таксономической группе. Кроме того, знание биологии отдельных видов может играть значимую роль при разработке природоохранных стратегий, при биоиндикации, а также при изучении влияния кратковременных и долгопериодных климатических флуктуаций как на отдельные элементы фауны, так и на водные экосистемы в целом.

Материалы и методы исследований

Исследование условий обитания моллюсков надсемейства *Pisidioidea*, особенностей их размножения, сезонной динамики, роли в таксоценозах других пизидиоидей и всего зообентоса в водоемах Крайнего Севера проведено на одном из наиболее распространенных (частота встречаемости – 28%) виде – *Euglesa curta* (Clessin, 1874).

Материал по распространению *E. curta* был собран в 25 озерах и 4 ручьях севера Мурманской области с 2003 по 2009 год. Особенности биологии этого вида были исследованы в двух озерах с 2009 по 2010 г.г. и летом 2011 г. Пробы отбирали сачком-скребком на одной станции ежемесячно, а в летний период – каждые 15 суток. Площадь одной пробы составляла 0,022 м². Моллюсков фиксировали 4%-ным формалином с последующим переводом в 70%-ный спирт. Далее особей этого вида подсчитывали и взвешивали, полученные данные приводили к площади 1 м². Также производили измерение длины раковин. Для определения стадии зрелости моллюсков вскрывали, подсчитывали количество эмбрионов, проводили линейные измерения ктенидиев, овисаков и эмбрионов в них.

Результаты исследований и их обсуждение

На исследованной территории Мурманской области *E. curta* типична для озер и небольших ручьев, обнаружена в бассейнах рек Тулома и Кола, Кольского залива, а на северо-западе и северо-востоке исследованного района – в бассейне Баренцева моря. *E. curta* встречалась в различных по площади (от 0.001 до 1.01 км²) водоемах, обнаружена в верховых, бессточных, слабопроточных, а чаще – в проточных озерах (68% всех озер). Значения рН в местах ее обитания варьировали от 4,5 до 6,5, но наиболее часто составляло 5,5. Содержание растворенной углекислоты в этих водоемах составляло 5–12 мг/л, а карбонатная жесткость повсеместно – 1°dkH.

Обитає *E. curta* виключительно в узкій прибережній зоні озер, як правило, нижче впливу хвиль на глибині 0,25–0,55 м. Однак якщо прибережжя представлено крутим схилом (наприклад, у скалистих берегах) або під береговою сплавиною в заболочених водоймах, молюски відзначалися також у берега, але на глибині до 1 м. Найбільш оптимальним для *E. curta* були піщані донні відкладення (частота зустрічальності 50%), на ілісто-піщаних і ілістих з домішками піску і гравію молюски зустрічались на 40% станцій, на ілістих з рослинними рештками – на 10%.

Найбільш масові поселення *E. curta* утворює в губах відносно великих озер або в малих проточних озерах, де обитає поблизу устьїв і витоків ручьїв. Тут чисельність молюсків досягала 4400 экз./м², біомаса – 17 г/м². Доля *E. curta* за чисельності серед інших пізидіоїдів в озерах становила 2-100%, за біомасою – 3-100%, а на 30% станцій цей вид був домінуючим.

В водоймах центру досліджуваного району Мурманської області довжина створок раковин *E. curta* досягала 4,25, а на півночі – 4,4 мм. Основні морфометричні індекси раковин молюсків з озер, такі як відносна висота (Н/Л) і відносна випуклість (W/Н), в середньому становили 0,85±0,003 і 0,73±0,006 відповідно, суттєвих відмінностей між ними в водоймах різних типів не виявлено.

В ручьях *E. curta* відзначена в основному в області витоків, в безпосередній близькості до витоків, в бочагах і плесах, рідше – в устьях. Тут молюски найбільш часто зустрічаються на змішаних ґрунтах (ил, каміни, деревні і рослинні рештки) на глибині від 0,1 до 2 м. Ручьєві поселення *E. curta* виявлені при швидкості течії до 0,163 м/с, при рН від 4,5 до 6,5 (частіше 5,5) і концентрації СО₂, що досягає значення 5,5 мг/л. Тут цей вид не утворював великих скоплень, максимальні значення чисельності і біомаси молюсків становили 500 экз./м² і 2,3 г/м². За чисельності і біомасою серед інших Пізидіоїдів в ручьях частота зустрічальності становила 2-100% і 1-100% відповідно.

Довжина раковин *E. curta* в ручьях досягала 4,25 мм, а середні значення відносної висоти і випуклості становили 0,86±0,007 і 0,77±0,010 відповідно. В реках *E. curta* зустрічалася рідко, виключительно на піщаних донних відкладеннях в плесах, де її щільність поселення і біомаса досягали всього лише 45 экз./м² і 0,2 г/м².

Максимальна довжина раковин *E. curta* в досліджуваних двох озерах становила 3,9 мм. Полової зрілості молюски тут досягали при довжині раковини 2,15 мм.

Размножується *E. curta* виключительно літом. Формування выводкових сумок і дозрівання в них ембріонів відбувається в дуже короткі терміни при температурі води вище 13°C. Безпосередньо початок утворення выводкових сумок – стадія утолщення філаментів – відбувається в середині червня. В кінці червня довжина ембріонів в овисаках становила 0,05–0,45, а в кінці липня – 0,15–1,25 мм. В кінці серпня всі дорослі особини *E. curta* були стерильними. Ориєнтовочна тривалість інкубаційного періоду ембріонів у *E. curta* становить приблизно 40–45 діб. Відношення довжини выводкових сумок до довжини полужабр в період розмноження варіювало від 0,267 до 0,941. Кількість ембріонів в овисаках однієї особини становило від 7 до 25 в початку закладок овисаків і від 2 до 5 – в період початку вимітання. Довжина раковин новонародженої молоді *E. curta* становила 0,9–1,2 мм.

Максимальні середні чисельність (2063 ± 65 экз./м²) і біомаса (9±1 г/ м²) *E. curta* в досліджуваних озерах відзначені в травні 2009 г. після сходження льоду і в період короткочасного паводку при температурі води 5,5°C. В цей же час було відзначено максимальну кількість мертвих молюсків. Середня маса особини в цей період становила 0,043 г.

В подальшому з кінця червня до кінця жовтня чисельність і біомаса молюсків залишалися практично однаковими (в середньому 1200–1260 экз./м² і 4,3–4,7 г/м²). В цей час відбувався прогрів води до 19°C (в липні) і її охолодження до 2°C (в жовтні). В цей період відзначалася невисока смертність молюсків, в основному це були дорослі великі особини, що мають довжину раковин 3–3,5 мм. В серпні поселення *E. curta* поповнювалися новонародженою молоддю. Поява ювенілів обумовлювала зниження середньої маси особини в цей період до 0,035–0,037 г. З серпня по жовтень при підростанні молоді середня маса молюсків становила вже 0,039–0,004 г.

С октября по декабрь, при дальнейшем понижении температуры воды до 0°C и образовании льда, численность моллюсков сокращалась почти в 6 раз (до 220±50 экз./м²), биомасса – почти в 7 раз (до 0,7±0,2 г/м²). В этот период отмечалось увеличение смертности взрослых особей, а вследствие этого средний вес особей уменьшился до 0,003 г.

С марта по май 2010 г., при повышении температуры воды, численность и биомасса *E. curta* возрастали до 650 экз./м² и 1,7 г/м² соответственно. В этот период, как и в мае 2009 г., отмечено увеличение смертности взрослых особей, вследствие чего средняя масса моллюсков вновь уменьшилась до 0,0028 г.

Отбор проб на разной глубине и расстоянии от берега в зимний период показал, что *E. curta* не совершают перемещений при замерзании водоема от берега в глубину и обитают в тонкой прослойке воды (до 2 см) непосредственно подо льдом.

В размерной структуре поселения *E. curta* в течение почти всего периода исследования выявлялась одна большая группа, включающая как молодь, так и взрослых особей, причем в мае 2009 г., январе и феврале 2010 г. в ней доминировали в основном взрослые особи (модальная длина раковин – 2,35 и 2,45 мм). В остальные месяцы преимущественно встречалась молодь и часть взрослых особей, имеющих длину раковин до 2–2,3 мм. Модальные размеры моллюсков в этот период составили: в июне – 1,5 и 1,6 мм, в августе, сентябре и октябре – 1,6, в ноябре – 1,7, в декабре – 1,6, в апреле – 1,8, в мае 2010 г. – 1,85 мм. В марте в размерной структуре поселения *E. curta* отмечено несколько мод – 1,65 мм, 1,7, 1,95 и 2,65 мм. Доля *E. curta* по численности среди донных беспозвоночных в исследованном озере варьировала от 17 до 65%, по биомассе – от 16 до 90%. Причем наибольший вклад в эти количественные характеристики *E. curta* вносила во время вымета молоди. В целом доминирующей группой на исследованном участке с мая по ноябрь 2009 г. и с марта по май 2010 г. являлись Chironomidae. В период с ноября 2009 г. по март 2010 г. сообщество можно характеризовать как хирономидно-олигохетное. Иногда по биомассе преобладали губки.

Выводы

Таким образом, *Euglesa curta* является характерным видом для небольших проточных озер Крайнего севера, также может обитать и в ручьях, не удаляясь, однако, от области их истоков. Наиболее оптимальным местообитанием для моллюсков являются песчаные и илисто-песчаные мелководья озер. Вид толерантен к реакции среды. Размножается *Euglesa curta* в короткие сроки и исключительно в летние месяцы. Во время вымета молоди этот вид доминирует в донных сообществах. Динамика численности и биомассы моллюсков регулируется температурой воды, обуславливающей пополнение поселений молодь и естественной элиминацией старых особей.

1. Алимов А. Ф. Особенности жизненного цикла и роста пресноводного моллюска *Sphaerium corneum* (L.) / А. Ф. Алимов // Зоол. журн. – 1964. – Т. 46, вып. 2. – С. 192–199.
2. Алимов А. Ф. Закономерности роста пресноводных двустворчатых моллюсков / А. Ф. Алимов // Журн. общ. биол. – 1974. – Т. 35, № 4. – С. 576–589.
3. Митропольский В. И. Наблюдения над жизненным циклом, темпом роста и способностью к перенесению высыхания у *Musculium lacustre* (Müller) / В. И. Митропольский // Экология и биология пресноводных беспозвоночных. – М.–Л. : Наука, 1965. – С. 118–124.
4. Митропольский В. И. Наблюдения над жизненным циклом *Sphaerium corneum* L. (Mollusca, Lamellibranchia) / В. И. Митропольский // Тр. ин-та биол. внутр. вод АН СССР. – 1966. – Вып. 12 (15). – С. 129–133.
5. Митропольский В. И. 1969. Жизненный цикл *Pisidium obtusale* Jenyns / В. И. Митропольский // Информ. бюл. ин-та биол. внутр. вод АН СССР. – 1969. – №3. С. 17–21.
6. Митропольский В. И. Особенности биологии сфериид Верхневолжских водохранилищ: автореф. дис. на соискание степени канд. биол. наук. / В. И. Митропольский. – Л., 1970.–26 с.

О. О. Фролов

Мурманский морской биологический институт КНЦ РАН, Россия
ОСОБЛИВОСТІ БІОЛОГІЇ *EUGLESA CURTA* (CLESSIN, 1874) (BIVALVIA, PISIDIOIDEA) У ВОДОЙМАХ МУРМАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено особливості біології *Euglesa curta* (Clessin, 1874) у водоймах Мурманської області. Показано, що цей вид віддає перевагу піщаним і мулистим – піщаним мілководдям малих проточних озер. Відзначено, що максимальні чисельність і біомаса молюсків спостерігається в перший місяць після сходу льоду (у травні) за температури води 5,5°C. Репродукція у *E. curta* відбувається виключно в літні місяці (середина червня – середина серпня) за температури води вище 13 °C, репродуктивний цикл становить 40–45 діб.

Ключові слова: двостулкові молюски, біологія, *Pisidioidea*, Мурманская обл.

A. A. Frolov

Murmansk sea biology institute RAS, Russia

BIOLOGICAL PECULIARITIES OF EULESA CURTA (CLESSIN, 1874) (BIVALVIA, PISIDIOIDEA) IN THE WATER BODIES OF MURMANSK REGION

Features of biology of the bivalves *Euglesa curta* (Clessin, 1874) in waterbodies of the Murmansk region are studied. This species prefers sandy and silty-sandy shoals of small flowing lakes. The maximum abundance and biomass of mollusks were observed in May at 5,5°C after ice thawing. Reproduction of *E. curta* occurs in the summer (from mid-June to mid-August) at temperature above 13°C and lasts 40–45 days.

Key words: bivalves, biology, *Pisidioidea*, Murmansk region